

Микола Жулинський

Відчайдушна одержимість неофіта, або «...Як важко бути Антеєм на асфальті»

Єлейні клини з ювілейного В'ячеслава Брюховецького

Щоб знати людей, то треба
пожити з ними. А щоб їх списувати,
то треба самому стати чоловіком, а не
марнотрателем чорнила і паперу.

Тарас Шевченко

Ні, не забув я дотепних «приколів» В'ячеслава Брюховецького з нагоди мого шістдесятиріччя. Навіть «сімейним підрядом» ювілейний збірник видав на мою честь під назвою «Справжнє». В авторській, а начебто від мого імені написаній передмові вже так свавільно «погуляв» по моїх «наукових текстах», так зі смаком познущався над моїми ідеологічними «загрядотрядами» – цитатами з Маркса-Енгельса, Леніна, Брежнева, що, здається, живого місця на мені не залишив. Тоді я й замислив подібну атаку на тексти В'ячеслава Брюховецького вчинити в рік його шістдесятиліття. Руки свербіли «пошматувати» його монографію «Силове поле критики» (1984), брошуру «Критика в сучасному літературному процесі» (1985), книгу «Специфіка і функції літературно-критичної діяльності» (1986) і прицільним оком вибрати його ідеологічні реверанси комуністичному режимові. Окрилювало мене на такий жаданий «творчий подвиг» й те, що упорядник унікальної (нагадую: в одному примірнику!) книги «Справжнє» вкладає мені в уста (Господи, який банальний вираз!) таке визнання: «Я ніколи не писав про упорядника цієї книжки справжнього».

То правда, не писав. Але зараз напишу. Всю правду. Постараюся «натхненно і з примусу, широким мазком і тонкою лінією, скупю і щедро...» Далі у В'ячеслава Брюховецького йде (це я цитую його передмову до збірника на мою честь) «віршами і прозою, по-денному і по-вечірньо-київському, академічно й белетристично, нашою солов'їною і макаронізмами, панегірично і філіпкічно...»

Не знаю, як вийде написати про цього їжачка з хутора «Дивосил», але гладити не буду – колеться. Отже, не «панегірично і філіпкічно».

Із чого розпочати? Мабуть, із прийняття його на роботу до відділу теорії соціалістичного реалізму Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР. Усвідомив аспірант Інституту культури В'ячеслав Брюховецький, що йому не судилося скласти гідної конкуренції у вокалі майбутньому співаючому, вірніше шепчучому, ректорові рідного йому інституту культури. Та й хутора «Дивосил» ще тоді не мав – не було власної кропиви для натхнення. Прийняли цього аспіранта на роботу в Інститут літератури, бо ж біографія трудова, пролетарська, спеціальність «сюсар» з уточненням «технік-механік» – як-не-як технікум за плечима. Допомогло, звісно, й те, що на той час уже й писати навчився, редагуючи в «Літературній Україні» чужі рецензії та статті. А головне, партійний, органічно ввілється в очищені від усяких там дисидентів, націоналістів на зразок Івана Світличного, Василя Стуса, Івана Дзюби, Юрія Бадзя, Михайлини Коцюбинської, злютовані партійні лави. І ніхто не здогадувався, що він не тільки швидко ці лави очолить, а й поповнить їх Соломією Павличко, Тамарою Гундоровою, Юрієм Цековим... Бо ж замислював реформувати існуючий суспільний лад, так би мовити, ізсередини, йти, як тепер модно говорити, «шляхом реформ».

Поки секретар парторганізації В'ячеслав Брюховецький відбирав найкращих із кращих у ряди КППС, ігноруючи суворі ліміти Печерського райкому партії на вступ, поки замірявся накласти горбачовський проект «перестройки» на Інститут літератури, поки мордувався над обґрунтуванням функцій літературно-художньої критики – соціально-регулятивної, евристичної і естетико-аксіологічної – та з розпачливою відразою вишукував для дисертації більш-менш пристойні цитати з постанови ЦК КППС «Про літературно-художню критику» (1972), суспільна атмосфера буквально закипала від передчуття кардинальних

політичних змін. Згадалася тоді йому власна еретична думка, вистраждана в роздумах про «специфіку і функції літературно-критичної діяльності»: «Затушовувати реальні колізії нашого життя, вимагати лобового їх розв'язання – означає чинити зовсім не по-партійному, а всупереч цьому найважливішому критерію оцінки, так чітко виведеному зі специфіки мистецтва класиками марксизму-ленінізму».

І В'ячеслав Брюховецький вирішує розв'язувати найважливішу для нього проблему свободи не в лоб, не обходити її лівим шляхом, а піти правою дорогою. Націонал-демократичною. Рухівською, сподіваючися реалізувати настанови В. І. Леніна, висловлені ним у програмній для його наукових пошуків статті «Партійна організація і партійна література», щодо досягнення свободи творчості – «в розумінні свободи від капіталу, свободи від кар'єризму... в розумінні свободи від буржуазно-анархічного індивідуалізму» (Ленін).

Вивчивши матеріали партійних з'їздів, передусім постанови ЦК КПРС «Про роботу з творчою молоддю» (1976) та «Про творчі зв'язки літературно-художніх журналів з практикою комуністичного будівництва» (1982), молодий кандидат педагогічних наук, відомий на той час літературний критик і теоретик літератури В'ячеслав Брюховецький вирішує активно застосовувати критику як знаряддя впливу на суспільну свідомість. Виступи по радіо і телебаченню, на численних київських мітингах, дискусії в середовищі наукової і творчої інтелігенції, допізні – без субот і неділь – копіння в Інституті літератури над програмними документами майбутнього Народного руху України за перебудову разом із Віталієм Дончиком, Мирославом Поповичем, Юрієм Цековим, Володимиром Мельником та іншими «вільнодумцями» – все це В'ячеслав Брюховецький «зразка» кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття. Діяв майже за Леніним: здобував свободу від капіталу для себе, тоді як інші поруч із ним здобували свободу для нарощення власного капіталу, поривався до свободи без гадки про якусь партійну чи державну кар'єру, страшенно не терпів схильних до буржуазно-анархічного індивідуалізму, та поряд національно-анархічний індивідуалізм уже вимощував собі дорогу до партійно-владного олімпу. Задумував-програмував одне, а на практиці виходило інше. Наче хтось невидимий вихоплював із його рук тільки-но народжену ідею і зразу ж одягав на неї якісь казенно-партійні шати. Дивився-придивлявся і врешті махав рукою – відходив убік, не вельми радо розголошуючи свої

розчарування. Бачив параліч комуністичної влади, виснаження партійної еліти власною безпорадністю та презирством народу, переживав розчарування в обраному ним фахові теоретика літератури та літературно-художньої критики і шукав гідного застосування «брюхливої» енергії.

Сам процес вивільнення України з-під російсько-більшовицького гніту не був ідеальним, таким, щоби чільний рухивець відчув цивілізаційне оновлення суспільної атмосфери і там, на державних посадах, ефективно міг би діяти, не жалкуючи за творчою свободою. А вона Брюховецькому подарувала миті справжнього творчого «вселення» в образний світ таких чудових майстрів слова, як Іван Сенченко, Микола Зеров, Ліна Костенко.

Така вже в нього природа буття – бути в постійній напрузі задля найефективнішого використання життєвої і творчої енергії. Саме на революційному переломі кінця 80-х – початку 90-х, коли здавалося, політичне життя закрутило В'ячеслава Брюховецького у шалений вир мітингів, нарад, виступів, обговорень програм громадських організацій і партій, з-під його пера виходять дві монографії – «Микола Зеров» (1990) і «Ліна Костенко» (1990). В один рік з'являються два літературно-критичні нариси, які й до сьогодні є найкращими дослідженнями творчості «неокласика» Миколи Зерова і «новокласика» Ліни Костенко. Дивуюся, коли він мав час так ретельно опрацювати архівні матеріали в пошуках істини щодо трагічної долі Миколи Зерова, як він зміг наважитися писати про творчість Ліни Костенко, не осертігаючись назвати її «явною традиціоналісткою», хоча критичні зауваження на адресу талановитої поетеси він закамуював під літературно-критичний діалог із доцентом Белгородського педагогічного інституту Віктором Кичигініним, який начебто висловлював враження і позицію російського читача.

Як треба, то хитрий Брюховецький вміє «косити» під неофіта. Особливо це йому майстерно вдавалося, коли визрів відчайдушно одержимий замір відродити Києво-Могилянську академію. Коли і як йому прийшла ця еретична думка – вихопити із мілітарних рук будівлі колишньої Могилянки, окуповані Вищим військово-морським училищем, один Господь знає. Але це був «зоряний час» енергійного до самозречення, впертого, наполегливого, хитрого і мудрого неофіта, який не мав жодної практики творення університету європейського зразка. Але замірився і пішов напролом, користуючися передусім тим, що переважна частина владної верхівки мало що знала про Києво-Могилянську

академію. Щось чула про Петра Могилу, про гетьмана Сагайдачного, поодинокі – про Галшку Гулевичівну, а що насправді там, на Подолі, колись було – не відали. В'ячеслав Брюховецький почав «забивати баки» тодішньому Президентові України Леонідові Кравчуку, Прем'єр-міністрові України Леонідові Кучмі, київській міській владі, майстерно «граючи» на політичних поглядах, патріотичних почуттях, на земляцьких настроях. Ці свої діалоги В'ячеслав Степанович вів так, начебто його співрозмовник знає, про що йде мова, сумнівів щодо доцільності відродження Києво-Могилянської академії у нього нема, є лише проблема, які правові механізми задіяти, які прийняти рішення, аби цей проект зреалізувати.

– Ви уявляєте, Леоніде Макаровичу, – говорив він тоді Президентові України А. М. Кравчуку, – яка пам'ять залишиться по Вас, коли ми у часи Вашого президентства відновимо в незалежній Україні один із перших загальноосвітніх вищих навчальних закладів у Східній Європі! Московії таке й не снилось, коли наші спудеї, переважно сини козаків, міщан, селян, їхали після закінчення Київської академії викладати риторичку й поетику в Європу. Їхали, до речі, через Вашу Пересопницю, що на Рівненщині. Там, Ви чудово знаєте, було перекладено з «язика болгарського» «простою» українською мовою «для ліпшого вирозуменія люду християнського посполитого» Пересопницьке Євангеліє. Саме на ньому Ви й складали присягу українському народові.

Для Прем'єр-міністра України Леоніда Кучми В'ячеслав Брюховецький мав інші аргументи:

– Ви, шановний Леоніде Даниловичу, чудово знаєте, як у Вашому рідному Чернігові у 1701 році відкрилася колегія за зразком Києво-Могилянської академії. До речі, у 1734 році в Києво-Могилянській академії навчався Михайло Ломоносов. Уявляєте, Ви із візитом до Росії і при нагоді кажете Борисові Єльцину: «А мы вот возродили Киево-Могилянскую академию, в которой учились Ваш Михаил Ломоносов. Кстати, опыт обучения, преподавания в Могилянской академии широко использовался потом у Вас, в Московии, при организации первых высших учебных заведений. В основном выпускники Киевской академии и основали в Москве в 1687 г. Славяно-греко-латинскую академию. За период с 1701 по 1762 год из 21 ее ректора 18 были киевские ученые». Треба, Леоніде Даниловичу, приймати на засіданні Уряду декрет про відродження Києво-Могилянської академії із виділенням землі та приміщень на Подолі. Ми вже його підготували.

Для тодішнього віце-прем'єр-міністра Віктора Пинзеника приготував ректор-організатор інший аргумент. Про вихідця з української православної шляхти з околиць міста Самбора, що тепер на Львівщині, гетьмана українського реєстрового козацтва Петра Сагайдачного, який з усім Військом Запорозьким записався до Київського Богоявленського братства, матеріально допомагав Київській братській школі, яка в 1633 році дістала назву «Киево-Могилянська колегія». Не забував нагадати амбітним галичанам про Стефана Яворського – українського церковного діяча, письменника-полеміста, який народився на Львівщині, в Яворові. Стефан Яворський не лише в 1684 році закінчив Києво-Могилянську академію, але згодом став її професором і префектом. У 1701 році очолив Слов'яно-греко-латинську академію в Москві.

Ну а для київської міської влади В'ячеслав Степанович приберіг і той аргумент, що гетьман Петро Сагайдачний був похований у Києво-Братському монастирі, що на території колишньої академії – слід відшукати його могилу, відновити монастир, увічнити його пам'ять. Як і пам'ять митрополита Петра Могили – засновника Могилянського Атенеуму – гуртка вчених і культурних діячів, який відкрив Лаврську школу, об'єднав з Київською братською школою і назвав її в 1633 році Києво-Могилянським колегіумом. А як це робити, коли немає самої Києво-Могилянської академії? Допомагайте відкрити, це ж честь для Києва, це його слава і гордість.

Відродити, а точніше, заснувати на засадах новочасних європейських університетів новий український національний університет, який би не копіював жодного із найпрестижніших університетів світу, – надзвичайно складне завдання. Але Брюховецький страшенно любить будувати, особливо – мурувати, про що свідчить дивна стіна на хуторі «Дивосил», порпатися в городі – копати, садити, підгортати... Чи не тому взявся за відбудову Києво-Могилянської академії, що свербіли руки по якійсь своїй реальній і практичній праці. Не копіював давньої Києво-Могилянської академії, хоча принцип вільного творчого навчання запозичив звідти, не наслідував засади викладання кращих радянських університетів, а заповзвся створити університет західного зразка, але з національним обличчям. І це йому вдалося. Увів систему анонімного тестування, щороку напередодні вступного екзаменування тікає на хутір і там складає ці тести, які є його особистою таємницею, і ніхто не здатен його «розколоти».

Мало кому відомо, «як важко бути Антеєм на асфальті» (Ліна Костенко). Але Брюховецький стоїть. Було похитнула його, здавалося, невтомну, незрушну поставу несподівана, зовсім не очікувана хвиля-попередження, але серце витримало. Бо Господь бачив, що цей чоловік ще не звершив те, ради чого і прийшов у цей світ, але застеріг від перевантажень. А як їх можна оминати? Та ще й з такою непосидючістю та настирливістю, як у Вячеслава Степановича. Що ж, скаже він, знайшов собі, за Сковородою, «сродну працю» – працю до душі, споріднену з його натурою, як зупинитись? Колись собі заповідав: «Виховаю за 15–20 років у стінах Києво-Могилянської академії 1000 політиків, які стануть реальними, з відповідною освітою та світоглядом політичними і державними діячами, і тоді можна буде зайнятися і хутором, і літературознавством, і вихованням онуки Меланії». Сам у політику не пішов, хоча після Помаранчевої революції якось не випадало сторонитися партійної діяльності – з'їзд партії «Народний Союз “Наша Україна”» висунув четвертим номером у першу п'ятірку на виборах до Верховної Ради України. Подумав-подумав, послухав лементи «могилянців»: «Та на кого Брюх нас покидає!», поїхав на хутір, порадився із ластівками, стрижами, з онукою Меланією – і відмовився.

Вмовили очолити список «Нашої України» на виборах до Київради – погодився, бо замірився побудувати сучасне студентське містечко для Києво-Могилянської академії. І не лише для студентів-«могилянців», де буде все – стадіон, плавальний басейн, бібліотека, концертний зал, кінотеатр, хімчистка, майстерні з ремонту одягу, затишні кафе... Ага, «розкатав губу». Навіть місце вибрав – за територією Експоцентру України. Замірився навіть розробити і затвердити чіткий стратегічний містобудівний план Києва. Але не так сталося, як гадалося. Ніякого позитивного ефекту в роботі новообраної Київради він не побачив. І махнув рукою. Залишився «Брюхом у “Могилянці”».

А стільки було сподівань на це Всеукраїнське народне рішення, в якому викладачам, студентам і працівникам Києво-Могилянської академії судилося відіграти важливу роль. Уже 22 листопада 2004 року під головуванням президента НаУКМА Вячеслава Брюховецького могилянці одними з перших з'явилися на майдані Незалежності, поставили свої намети й оголосили політичний страйк, і закликали студентів інших вузів України підтримати їхні дії.

«Ми йдемо!» – і могилянці на чолі зі своїм улюбленим президентом вирушили 25 листопада до владних будинків із голосами протесту, обурення й гніву проти фальсифікації виборів, свавілля влади і порушення свободи слова.

В'ячеслав Брюховецький щоденно обходив намети, підбадьорював і застерігав від провокацій, переживав за долю своїх студентів, бо їхні батьки йому довірили долю своїх дітей. Слава Богу, все обійшлося. Що ж, «час плінний, Києво-Могилянська академія – вічна».

І знову лети-перелети до США, Південно-Африканського Союзу, Південної Кореї – де тільки не носить президента Національного університету «Києво-Могилянська академія» в пошуках нових ідей, цікавих освітніх програм, наукових проєктів, коштів і друзів Могилянки.

«Таки збився я на “панегіричний і філіпікічний” стиль. Щось пафосно виходить», – подумав я і вирішив-таки «розвінчати» цього ювілейного Брюховецького «на повну катушку». Потираючи від задоволення руки, починаю гортати видану в 1985 році Товариством «Знання» брошурку «Критика в сучасному літературному процесі», вчитуюся в розділ «Соціальність – душа критики», переходжу до розділу «Визначення теоретичних підвалин», в якому молодий теоретик відкриває природу естетичного наповнення принципу ленінської партійності в критиці та літературознавстві, і раптом мої очі ледве не засльозилися від розчулення. Читаю: «М. Жулинський дебютував у критиці на початку 70-х років, але темпераментно, інтенсивно. Дуже швидко він став одним з найпродуктивніших наших критиків, з поля зору якого, мабуть, не випадає жодне примітне явище літератури».

Я розгублений, щасливий, не знаю, як і бути. Хіба після такої оцінки моєї особи я можу бути іронічним, критичним до життя й творчості мого друга і колеги В'ячеслава Брюховецького? Ніяких макаронізмів, ніякої фривольної белетристики – тільки академічно і нашою солов'їною. Така величава, багатогранна, всебічно обдарована, пишна і тілом, і душею постать заслуговує на монументальний постамент. А я що? Марно тратив чорнило і папір, бо треба, як учив Шевченко, спочатку «самому стать чоловіком». Таким, як В'ячеслав Брюховецький. Чи встигну? Адже до 14 липня залишилося зовсім мало, а мені треба спочатку «стать чоловіком» урівень із Брюховецьким, пожити з ним (вибач, але так треба, інакше тебе не пізнаю) і вже тоді заходитись його малювати. Не встигну натхненно, широким мазком і тонкою лінією виписати с п р а в ж н ь о г о Брюховецького. Хіба що до його сімдесятиліття. І то за умови, що оплатить мою «кратко-сестринсько-талановиту і по-літукраїнськи, на віки» творчу працю с п р а в ж н і м и «брюхами».